

УДК 343.2

DOI 10.36919/3041-1149(Print).6-7.2025.153-158

О. А. Мелешко,
аспірант кафедри права,
ПВНЗ «Європейський університет»
email: oleksandr.meleshko@e-u.edu.ua
ORCID 0009-0001-5855-4714

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ: ОКРЕМИЙ АСПЕКТ СКЛАДАННЯ Й ПОГЛИНАННЯ ПОКАРАНЬ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ

Стаття присвячена розгляду та аналізу постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання».

Звертається увага на помилки щодо можливості поглинання невідбутої частини покарання, зокрема в процесі сукупності вироків за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Підкреслюється суперечливість роз'яснень зазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України з нормами Кримінального кодексу України. Пленум Верховного Суду є колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду. З питань внутрішньої діяльності Верховного Суду Пленум є органом суддівського самоврядування й може виконувати повноваження зборів суддів.

Досліджено положення Кримінального кодексу України в частині видів злочинів і видів відповідних покарань. Визначено поняття «максимальне покарання».

Запропоновані варіанти вирішення проблем призначення судами кримінального покарання в процесі сукупності вироків за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи через внесення змін до чинного законодавства.

Ключові слова: *сукупність вироків, поглинання покарання, невідбута частина покарання, складання покарань, загальний строк покарання, умисне вбивство, кримінальні правопорушення, життя та здоров'я особи.*

Постановка проблеми та її актуальність. Призначення покарань через ухвалення вироків є складним процесом, зокрема, під час визначення остаточного покарання за сукупністю вироків. Цьому процесу притаманні помилки, що ускладнюють роботу суддів і впливають на долю обвинувачених та засуджених. З метою усунення недоліків і помилок у діяльності судів під час розгляду кримінальних справ Пленум Верховного Суду надає роз'яснення суддям у постанові про практику призначення судами кримінального покарання щодо правильного застосування законодавства. Проте ці роз'яснення певною мірою суперечать як і твердженням Пленуму, зазначеним у вказаній постанові, так і ч. 2 ст. 71 КК України. Остання редакція постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 є чинною. Актуальність проблеми полягає в тому, що дотепер проблема має місце, а тому потребує відповідного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням складання та поглинання покарань у процесі сукупності вироків приділялася значна увага таких науковців, як Г. Р. Мартинишин, В. М. Бурдін, Т. І. Нікіфорова, А. Смирнова, Р. Ш. Бабанли та в роботах інших учених-юристів.

Однак багато з указаних питань досить достатньо не відпрацьовані або не ставилися взагалі, зокрема не було детально досліджено механізм застосування поглинання покарань під час сукупності вироків. Утім його розробка має важливе як теоретичне, так і безпосередньо практичне значення, а саме відповідає не тільки інтересам науки кримінального права, але й задовольняє відповідні потреби судової практики.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних основ і розробці практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення практики ухвалення судових рішень, виявлення й усунення помилок на цій стадії кримінального процесу.

Безпосередньо аналізується помилка, яку допустив Пленум Верховного Суду в постанові про практику призначення судами кримінального покарання, з метою запобігання неправильного тлумачення інших норм. Пропонуються зміни до Кримінального кодексу України задля подолання проблеми та покращення роботи суддів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку й громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом. Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду. Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки та злочини. Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі. Нетяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання як штраф у розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання як штраф у розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання як штраф у розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [2]. Особі, яку визнають винною у вчиненні кримінального правопорушення за відповідною статтею КК України, буде призначено покарання, яке передбачено зазначеним Кодексом. Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди у складі суддів, а у визначених законом випадках – за участю присяжних. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і керується верховенством права. Обов'язковість судового рішення є однією з основних засад судочинства [1]. КК України поділяється на Загальну, Особливу частини та Прикінцеві й перехідні положення. Суд призначає покарання у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 53 цього Кодексу. Враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, відповідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень. Більш суворий вид покарання з передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише в разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень. Більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу за вчинене кримінальне правопорушення, може бути призначене за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків згідно зі статтями 70 та 71 цього Кодексу [2].

Стаття 70 КК України передбачає призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень. У процесі сукупності кримінальних правопорушень суд, призначивши покарання (основне й додаткове) за кожне кримінальне правопорушення окремо, визначає остаточне покарання через поглинення менш суворого покарання більш суворим або способом повного чи часткового складання призначених покарань. Під час складання покарань остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається в межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає більш

суворе покарання. Якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є умисним тяжким або особливо тяжким злочином, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у межах максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. Якщо хоча б за одне із вчинених кримінальних правопорушень призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається через поглинення будь-яких менш суворих покарань довічним позбавленням волі [2].

Ст. 71 КК України передбачає призначення покарання за сукупністю вироків. Якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив нове кримінальне правопорушення, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. У процесі складання покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. Під час складання покарань як позбавлення волі загальний строк покарання, остаточного призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а в разі якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є особливо тяжким злочином, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років. У процесі складання покарань як довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточного призначеного за сукупністю вироків, визначається через поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі. Остаточне покарання за сукупністю вироків, крім випадків, коли воно визначається через поглинення одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, має бути більшим від покарання, призначеного за нове кримінальне правопорушення, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком [2].

Проаналізувавши ст. 70 та 71 КК України, варто звернути увагу на посилання на Особливу та Загальну частини в ст. 70 та посилання на Загальну частину в ст. 71. Загальний строк покарання за сукупністю вироків не може перевищувати максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині. Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Одним з видів покарань є позбавлення волі на певний строк. Покарання як позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною цього Кодексу [2]. Тобто КК України визначає максимальний строк позбавлення волі як виду покарання, а саме 15 років. Повертаючись до ст. 71 КК України, потрібно звернути увагу на частину другу зазначеної статті. У процесі складання покарань як позбавлення волі загальний строк покарання, остаточного призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а в разі якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є особливо тяжким злочином, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років. Під час складання покарань як довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточного призначеного за сукупністю вироків, визначається через поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі [2]. КК України передбачає випадок, де хоча б один із злочинів є особливо тяжким, тобто за яке передбачено покарання як позбавлення волі понад 10 років. У такому разі остаточний строк покарання може перевищувати максимальний строк Загальної частини КК України, але не повинен перевищувати 25 років позбавлення волі.

Пленум Верховного Суду (далі – Пленум) є колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду. З питань внутрішньої діяльності Верховного Суду Пленум є органом суддівського самоврядування й може виконувати повноваження зборів суддів.

Повноваження Пленуму: обирає на посади та звільняє з посад Голову Верховного Суду та заступника Голови Верховного Суду, надає висновки щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою України, з метою забезпечення однакового застосування норм права під час вирішення окремих категорій справ узагальнює практику застосування матеріального й процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані, тощо. Науково-консультативна рада утворюється при Верховному Суді з висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду, що потребують наукового забезпечення [5].

Пленум Верховного Суду з метою забезпечення правильного застосування законодавства, усунення недоліків і помилок у діяльності судів у процесі розгляду кримінальних справ ухвалив постанову про практику призначення судами кримінального покарання. У постанові вказано, що під час застосування правил ст. 71 КК України судам належить враховувати, що остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим, ніж покарання, призначене за новий злочин, і ніж невідбута частина покарання за попереднім вироком. У процесі складання покарань у порядку, передбаченому зазначеною статтею, загальний його розмір не може бути більшим за максимальну межу, встановлену для цього виду покарання в Загальній частині КК України. Якщо за знову вчинений злочин призначено передбачене законом максимальне покарання, невідбута частина покарання за попереднім вироком підлягає поглинанню. Загальний строк покарання, визначеного за сукупністю вироків через складання покарань як позбавлення волі, не може перевищувати 15 років, а якщо хоча б один зі злочинів є особливо тяжким – 25 років. Якщо складаються покарання як довічне позбавлення волі та будь-яке інше, то остаточне покарання визначається через поглинення менш суворого покарання довічним позбавленням волі [4].

З аналізу постанови Пленуму Верховного Суду можна зробити висновок, що в процесі сукупності вироків передбачено поглинання невідбутої частини покарання за попереднім вироком за умови, що за новий злочин призначено передбачене законом максимальне покарання. Але в такому разі Пленум Верховного Суду допустив помилку, оскільки максимальне покарання за Загальною частиною КК України передбачає 15 років для позбавлення волі як виду покарання. Якщо за знову вчинений злочин суд призначить покарання як 15 років позбавлення волі, то цей злочин однозначно є особливо тяжким, оскільки передбачає покарання на строк понад 10 років позбавлення волі. Одночасно Пленум Верховного Суду суперечить своїй позиції, а також ст. 71 КК України щодо загального строку покарання в разі, якщо хоча б один зі злочинів є особливо тяжким. Тобто положення Пленуму Верховного Суду про поглинання невідбутої частини покарання, якщо за знову вчинений злочин призначено максимальне покарання (15 років), є помилковим і таким, що суперечить ст. 71 КК України в частині призначення покарання в разі, якщо хоча б один зі злочинів є особливо тяжким. Якщо хоча б один зі злочинів є особливо тяжким, у процесі сукупності вироків остаточне покарання може бути призначено до 25 років позбавлення волі. Як приклад, можна взяти ч. 1 ст. 115 (умисне вбивство) та ч. 1 ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження). Якщо призначають покарання обвинуваченому за сукупністю вироків, де перший вирок за ч. 1 ст. 121 КК України становить 5 років позбавлення волі, а за ч. 1 ст. 115 КК України суд призначає покарання 15 років позбавлення волі, тобто максимальне покарання передбачене Загальною частиною. За постановою Пленуму Верховного Суду 15 років мають поглинути невідбуту частину покарання за ч. 1 ст. 121 КК України. Але за цією самою постановою Пленуму та за ч. 2 ст. 71 КК України злочин, передбачений ч. 1 ст. 115 КК України, є особливо тяжким, тому остаточне покарання може бути призначене до 25 років, а в цьому разі до 20 років позбавлення волі. Також не може матися на увазі під максимальним покаранням у постанові Пленуму Верховного Суду покарання, яке передбачено в санкції статті Особливої частини КК України, оскільки в роз'ясненнях щодо інших статей Пленум декілька разів посилається на Особливу частину КК України щодо ст. 71 – Пленум посилається тільки на Загальну частину КК України. Також унеможливує цю версію зазначення Пленумом Верховного Суду про покарання за саме знову вчинений злочин, тому що в такому разі, якщо

особа першим вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 115 КК України та має покарання від 9 до 15 років позбавлення волі, а за знову вчинене кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 121 КК України, призначено покарання як 8 років позбавлення волі, тобто максимальне покарання за санкцією ч. 1 ст. 121 КК України, то 8 років мають поглинути невідбуті від 9 до 15 років позбавлення волі за умисне вбивство. Такого бути не може, оскільки покарання за тяжкий злочин не може поглинути покарання за особливо тяжкий злочин. Тому поняття «максимальне покарання» в Пленумі Верховного Суду належить до Загальної частини КК України. Г. Р. Мартишин у своїй роботі вказувала, що поглинання одного покарання іншим можливо лише в разі призначення за одним із вироків покарання як довічного позбавлення волі [3, с. 13]. Авторкою було досліджено постанову Пленуму Верховного Суду про практику призначення судами кримінального покарання, але не визначені встановлені випадки поглинання невідбутої частини покарання.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що існує декілька варіантів вирішення проблеми. Перший варіант – виключити можливість поглинання покарань за сукупністю вироків, крім випадків, коли за один із злочинів призначений покаранням як довічним позбавленням волі. У такому разі будь-які інші основні покарання поглинаються довічним позбавленням волі. Другий варіант – внести зміни до ч. 2 ст. 71 КК України та викласти в такій редакції: «У процесі складання покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для такого виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. У процесі складання покарань як позбавлення волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а в разі якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є особливо тяжким злочином, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років. Якщо хоча б за один особливо тяжкий злочин призначено максимальне покарання, передбачене Загальною частиною цього Кодексу, за розсудом суду невідбута частина покарання за іншим вирокіом може підлягати поглинанню. У процесі складання покарань як довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається через поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі». Тобто залишити питання поглинання на розсуд суду. Або суд остаточно призначає покарання способом повного чи часткового складання покарань у межах до 25 років позбавлення волі, або через поглинання невідбутої частини покарання за умови, що за особливо тяжкий злочин призначено максимальне покарання (15 років).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Мартишин Г. Р. Призначення покарання за сукупністю вироків: кримінально-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 081. Львів, 2013. 21 с. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/132/1/martynyshyn.pdf>
4. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> [in Ukrainian].
2. Criminal Code of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

3. Martyshyn, H. R. (2013). Pryznachennia pokarannia za skupnistiu vyrokiv: kryminalno-pravove doslidzhennia [Sentencing based on aggregate sentences: a criminal law study] : avtoref. dys. kand. yuryd. nauk : 081. Lviv, 21 p. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/132/1/martynyshyn.pdf> [in Ukrainian].

4. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the practice of imposing criminal punishment by courts dated 24.10.2003 No. 7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> [in Ukrainian].

5. Law of Ukraine on the Judicial System and the Status of Judges dated 02.06.2016 No. 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].

O. A. Meleshko. CRIMINAL OFFENSES AGAINST LIFE AND HEALTH OF A PERSON: A PARTICULAR ASPECT OF THE COMPILATION AND ABSORPTION OF SENTENCES BY A SET OF SENTENCES

The Plenum of the Supreme Court is a collegial body composed of all judges of the Supreme Court. The Plenum is a body of judicial self-government in matters of the Supreme Court's internal activities and can exercise the powers of the assembly of judges. But even such a body can make mistakes. This article analyzes and discusses the resolution of the Plenum of the Supreme Court on the practice of imposing criminal punishment by courts. The author points out the mistakes regarding the possibility of absorbing the unspent part of the sentence, in particular, in the case of aggregate sentences for criminal offenses against life and health of a person. Attention is drawn to the contradiction between the resolution of the Plenum of the Supreme Court and the Criminal Code of Ukraine. The article also defines the concept of "maximum punishment". The author analyzes the General Part of the Criminal Code of Ukraine in terms of types of punishment and types of crimes. Two options for solving the problem by amending the legislation are proposed.

Keyword: aggregate of sentences, absorption of punishment, unexpired part of punishment, compounding of sentences, total term of punishment, premeditated murder, criminal offenses, life and health of a person.